

soyatel Saul Bellow. Paříž, Julliard 1987. Uvedené kusé a nahodile sebrané bibliografické údaje naznačují, že "postmodernismus" může prostě konotovat "současnost" a že se diskuse kolem něho, přinejmenším od práce Jean-François Lyotarda, La condition postmoderne, Paříž 1979, rozvinula od vzájemně kritických stanovisek Lyotarda, Habermase, Rortyho aj. v určující náplň filozofického diskursu naší současnosti. V budoucnu bude patrně tato diskuse chápána jako určující pro atmosféru "fin de siècle" 20. století, připravovanou ovšem velmi dlouho a z nej-různějších zdrojů, mezi něž, krom již výše zmíněných, lze uvádět koncepce "posthistorie" A.Toynbeeho a Al. Kojěva z doby bezprostředně po 2.světové válce.

x x
x

Jazyk neúplného systému

Pavel Vašák

Uvažujeme o 19.století v rámci české společnosti; celé toto období můžeme označit bez problémů jako neúplný systém. Není zde nutné uvažovat, co všechno je a není charakteristikou společnosti, národa apod. fungující jako úplný systém s institucemi politickými, ekonomickými, kulturními apod. Je však jisté, že české společnosti v 19.sto-

letí vždy nějaká důležitá funkce chyběla pro úplnost systému. Jestliže se české země na přelomu 19. a 20. století staly ekonomicky dominantní v Rakousku-Uhersku, pro úplnost národního systému chyběla funkce politická - národní samostatnost. Připomeňme si např., že Arne Novák ve svých Dějinách dělí vývoj české literatury podle dvou funkcí z hlediska národního obrození: ustavení národa jako systému kulturního a jazykového /národní obrození 30.let/; politické obrození a osamostatnění národa /1918/.

V nesamostatných společnostech, neustavených jako úplný systém s funkcemi kulturními, politickými atd., vzniká zákonitá potřeba komunikačního jazyka. Přesněji řečeno: potřeba jazyka je u každého systému a takový jazyk je vždy založen na pojmech a funkcích systému. V systému se "mluví" jeho jazykem - chápáno ve smyslu sémiotickém. Zvláštní charakter nabývá problém komunikačního jazyka u neúplného systému, kterým v 19.století /i později/ česká společnost evidentně byla. V neúplném systému /pokud se slovo systém dá užít/ není komunikační jazyk založen na pojmech systému /nejsou k dispozici/, ale na pojmech zástupných. Proto se v české společnosti, jak je dobře známo, často mluvilo prostřednictvím něčeho o něčem úplně jiném. Zástupný jazyk má historické souvislosti: jsou dobře známy např. různé formy anagramů /které nemusely být pouze na počátku a konci verše/, sloužící k vyjádření určitého sdělení prostřednictvím sdělení jiného, i tře-

ba odlišného. Vznikl text v textu. K takovému textu v textu je nezbytný jazyk v jazyce, tj. aby určitý sdělovací systém, vybavený obecně známými významy a pojmy, obsahoval v sobě implicitně jiný jazyk, s významy odlišnými /podobným problémem je např. existence argotu/.

V průběhu 19. století vznikl a působil /prakticky až do roku 1945/ máchovský jazyk, jako výrazný jazyk neúplného systému české společnosti. Jeho prostřednictvím se vyjadřovaly problémy národní, politické, ideové, náboženské, národnostní atd.

Jak takový zástupný /máchovský/ jazyk vzniká? Vyjdeme-li z konkrétního textu díla, pak na jeho základě vznikne větší či menší společenský ohlas, o díle se mluví /autor zde využívá své práce Autor, text a společnost, Praha 1986/. Jak je známo z teorie literární komunikace, "čtenář nekončí s komunikátem u sebe, ale v důsledku společenské a individuální povahy literární komunikace otevírá nový komunikační řetěz, a to směrem k dalšímu adresátovi" /A. Popovič/. Je jasné, že tento nový komunikační řetěz se vytváří různými jazykovými pojmenováními, které vyjadřují vztah k přečtenému dílu. Čtenář formuluje vlastní /event. převzatou/ interpretaci přijatého textu a vytváří tak individuální mikrovýznam díla. V okamžiku, kdy je tento mikrovýznam předáván dále /písemně, ústně/, začíná význam - individuální interpretace - také žít nezávislým životem, Odtrhává se nejen od svého původce, ale v zásadě také od objektu, kterým byl text díla. Přejdeme-li od individuálního ko-

munikanta k celospolečenskému, pak vznikne určité společenské významové povědomí, které přirozeně stále odkazuje různými formami k původnímu objektu - dílu.

Toto povědomí o díle /jeho recepcí/ však může být také přijímáno zcela nezávisle, neboť zdaleka ne každé přijetí onoho významového povědomí musí končit četbou objektu, o němž byla řeč! Společenské povědomí může dokonce původní dílo zcela zastoupit, takže není čteno či jinak konkrétně přijímáno. Zvláštní možnosti k tomu jsou tehdy, když původní dílo z těch či oněch důvodů není k dispozici /není vydáváno, je dobovým tabu apod./. V recepci díla se tak postupně vytvoří relativně stabilní systém pojmů, hodnocení, soudů aj., které jsou ve vzájemné interakci, vznikají tak soudy druhotné, další následná hodnocení, vytvářejí se symboly. Setkáváme se tak s fenoménem recepcí recepcí. Pokračuje-li proces recepcí recepcí dostatečně dlouho, vznikají různé symboly, označení, etikety atd., mající i formu ustrnulých jazykových pojmenování. Takový symbol - obecně řečeno - nebo etiketa /label/, neztrácí sice nikdy spojení s původním dílem /resp.jeho autorem/ zcela, je to však spojení odvozené, mnohonásobně pozměňované, třeba i rozporné a zkonvencionalizované. Protože je symbol /etiketa/ vyjádřen v jazykové podobě, která tak či onak odkazuje k původnímu dílu /autorovi/, může dílo a jeho autor sloužit zástupně k vyjádření každého významu. Z díla /autora/ se stane vyjadřovací jazyk.

Taková situace, jak bylo uvedeno, nastala s Má-

chovým dílem. Proč k tomu došlo? Omezíme se na dva základní důvody:

1. Není nutné rozvíjet úvahy o nárazu, jakým Máchovo dílo /Máj/ na českou společnost /kulturu/ bylo. Vznikl však zároveň jistý paradox: o Máchovi se diskutovalo, ale dílo se nevydávalo, první souborné vydání vyšlo až v roce 1861, čtvrt století po autorově smrti. Vznikl rozpor mezi recepčními pojmy a obtížnou možností návratu k původnímu dílu /proto se mj. také Máchovo dílo opisovalo/.

2. Neúplný systém české společnosti vyžadoval jazyk, kterým by bylo možno mluvit o problémech, jinak nevyjádřitelných. Máchovo dílo, ve svém vnějším pohledu v zásadě nepolitické, bylo ideálním východiskem. Podrobná analýza doložila /srov. autorův příspěvek Realita a symboly máchovské recepce ve sb. Prostor Máchova díla, Praha 1986/, že máchovská pojmenování se v časovém období 1836-1938 odvíjejí od několika základních pojmů: básník, pěvec, český, náš, génius, národ/národní/.

Je nesporné, že máchovský jazyk není jediným zástupným jazykem neúplného systému české společnosti. Analýza dalších zástupných jazyků /Havlíček, Palacký, Rukopisy, Jungmann aj./ by přispěla k reálnímu pohledu na náš národní vývoj a jeho demýtizaci.